

ВИСНОВОК

**про наукову новизну, теоретичне та практичне значення
результатів дисертації Кравченко Ангеліни Олександрівни
на тему «Художнє моделювання релігійної ідентичності:
парадигмальні модифікації в романах і повістях
О. Забужко, Ю. Іздрика, С. Жадана»,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 03 Гуманітарні науки
за спеціальністю 035 Філологія**

Актуальність теми дослідження. Рецензована робота присвячена актуальній науковій проблемі, під час концептуалізації та розв'язання якої моделювання релігійної ідентичності в художньому тексті одержує комплексу наукову методологію, виокремлюється в самодостатню літературознавчу компоненту та дає по-новому осмислити роль релігійної ідентичності в цих текстах.

Окрім цього, запропонована в роботі модель аналізу та інтерпретації релігійної ідентичності в художньому тексті апробується в межах прозових практик сучасної української літератури знакових авторів, твори яких демонструють виразно відмінні риси: гендерні, вікові та часові (від кінця 1980-х до 2017 р.), ментально-географічні, стильові. Така палітра відмінностей дасть можливість належно верифікувати апробацію розробленої теоретичної моделі. Апробація моделі на цих текстах дає також виокремити особливості парадигмальних модифікації художнього моделювання релігійної ідентичності.

Отже, актуальність роботи, що рецензується, не викликає жодного сумніву, і визначається потребою створення в українському літературознавстві нової інтерпретаційної моделі, яка дасть змогу подивитися на сучасний літературний художній дискурс крізь призму моделювання в ньому релігійної ідентичності та ролей, які така ідентичність може відігравати.

Зв'язок роботи з науковою темою кафедри/факультету. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри української літератури, компаративістики і грінченкознавства Факультету української філології, культури і мистецтва Університету Грінченка «Типологія ідентичностей у художньому і критичному дискурсах» (2017–2024) (державний реєстраційний номер 0117U005200).

Мета дослідження: розробити теоретичну модель літературного представлення, формування та розвитку релігійної ідентичності в її структурних зв'язках і перевірити її в контексті спільних і відмінних особливостей парадигм художнього мислення прозаїків О. Забужко, Ю. Іздрика, С. Жадана.

Завдання дослідження: 1) визначити координатні межі понять ідентичності й релігії в контексті застосовуваних літературознавчих підходів; 2) уточнити модель ідентичності, придатну для літературознавчого аналізу;

3) окреслити межі та зв'язки релігійної ідентичності в уточненій моделі та розробити алгоритм її аналізу в літературному тексті; 4) здійснити апробацію моделі на матеріалі романів і повістей О. Забужко, Ю. Іздрика та С. Жадана й простежити роль і динаміку релігійної ідентичності як складової ідентичності персонажів їхніх творів відповідно до структурних елементів запропонованої моделі; 5) визначити виявлені парадигмальні модифікації представлення релігійної ідентичності у вказаних авторів.

Об'єкт дослідження: є ідентичність як компонент художнього світу літературного твору.

Предмет дослідження: художнє відображення й текстуальна репрезентація структурних зв'язків релігійної ідентичності як складника ідентичності персонажа та парадигмальні модифікації такої ідентичності, зумовлені особливостями художнього мислення письменника.

Матеріал дослідження становлять романи й повісті О. Забужко («Книга Буття, глава четверта», «Інопланетянка», «Польові дослідження з українського сексу», «Музей покинутих секретів», «Казка про калинову сопілку», «Сестро, сестро»), Ю. Іздрика («Воцек», «Подвійний Леон», «АМ™»), С. Жадана («Депеш Мод», «Ворошиловград», «Інтернат»).

Теоретико-методологічну основу роботи становлять: для огляду явища ідентичності та окреслення меж його потрактування використано і враховано ключові визначення ідентичності в психології (З. Фройд), у міждисциплінарному дискурсі (Е. Еріксон), у культурології (Е. Сміт, Дж. Лірссен), філософії (П. Рікер, З. Бауман), у соціології (С. Холл); погляди на ідентичність Р. Брубейкера та Ф. Купера; граматичну теорію визначення ідентичності В. Декомба, концепцію ідентичності Ф. Фукуями, класифікацію ідентичності Л. Нагорної. Для огляду явища релігії та релігійності використано концепції, розвинуті в богословському напрямі досліджень (К. Барт, М. Еріксон, Т. Келлер), філософському (Ф. Шлеєрмахер, Е. Тейлор), історичному (Дж. Фрезер, М. Мюллер, Р. Белла), соціологічному (Е. Дюркгейм, М. Веббер, К. Гірц), психологічному (В. Джеймс, З. Фройд, Е. Фромм), феноменологічному (М. Еліаде). Для формування моделі релігійної ідентичності та її апробації на художньому матеріалі використано дослідження зі зв'язків літератури і релігії (Т. Еліот, Д. Джаспер), рецептивну теорію (Г. Р. Яус), структурно-семіотичну (Е. Умберто, Ю. Лотман), герменевтичну (Г. Г. Гадамер), автора та героя (М. Бахтін).

Використані **методи дослідження** відповідають його меті та завданням. Зокрема, застосовані методи аналізу та узагальнення сучасного стану взаємодії понять ідентичності й релігії, а також класифікації та моделювання для створення аналізу релігійної ідентичності на основі класифікації ідентичності людини дали змогу описати місце релігійної ідентичності в структурі ідентичності персонажа художнього твору. У роботі з конкретними текстами методи соціопсихологічної та герменевтичної інтерпретації уможливили з'ясування сюжетних і символічних компонентів творів, метод зіставлення – виявити модифікації релігійної ідентичності в текстах обраних авторів, метод деконструкції – працювати й інтерпретувати

образи-персонажі та провідні образно-символьні поля тексту, прийоми постколоніальних студій – для інтерпретації окремих образів та ідеологем.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що 1) було уточнено межі поняття «релігійна ідентичність персонажа», що визначається насамперед подвійним характером цього явища: індивідуальним (внутрішнім) компонентом, який виходить із закладених у персонажі рішень та установок, і соціально-зумовленою (зовнішньою) складовою частиною, яка спирається на матрицю, сформовану простором довкола персонажа не лише в синхронії, а й у діахронії; 2) уперше запропоновано модель релігійної ідентичності персонажа прозового твору, аналіз та інтерпретація якої охоплює і прямі посилання на релігійні елементи (інтертекстуальність, образно-символьні елементи тексту та безпосереднє ідентифікування персонажа з релігією), і додаткові непрямі сфери моделювання релігійної ідентичності: національну приналежність, культурно-традиційні впливи та локально-групову приналежність (зовнішня складова релігійної ідентичності), а також ціннісні орієнтири, заборони та дозволи — збіжність з ними, відкидання чи вироблення нових (внутрішня складова, яку також можна назвати моральним аспектом); 3) унаслідок апробації теоретичної моделі встановлено парадигмальні модифікації кожного з аналізованих авторів: О. Забужко здебільшого відтворює релігійну ідентичність та явища релігії відповідно до картини позатекстового простору культури й пропонує моделі, спрямовані на осмислення чи перевірку цінності та ваги відтворюваних явищ однорідної культури, часом у різних часових просторах; Ю. Іздрик у своїх текстах конструює такий художній простір, у якому з різних елементів моделює певну дійсність, зокрема й релігійну, часто циклічно-ритмічну систему, що може існувати лише в межах цього тексту; С. Жадан теж відтворює дійсність позатекстової реальності, але в моделюванні релігійної ідентичності вдається до деконструкції усталених образів із подальшим перекодуванням сенсів цих конструктів; 4) уточнено уявлення про способи конструювання релігійної ідентичності в українському постмодерністському тексті, зокрема спосіб відтворення релігійної ідентичності позатекстової культурної реальності, у межах якої формується й творить автор; переконструювання релігійної ідентичності, за якої в тексті присутні зовнішні чи внутрішні елементи знайомої релігійної системи, але в контексті художнього тексту сутність, форма чи сенси цих елементів змінюються; створення релігійної ідентичності, де така ідентичність є радше текстовим конструктом, який сконструйовано за допомогою особливостей ігрового та мозаїчно-карнавального способу моделювання тексту.

Теоретичне значення результатів дисертації полягає в розробленні моделі для аналізу та інтерпретації релігійної ідентичності персонажа прозового художнього тексту, а також в апробованій пропозиції нових підходів до інтерпретації творів сучасних українських авторів.

Практичне значення результатів дисертації. Теоретико-літературні та критичні результати дослідження можуть використовуватися в подальших інтерпретаційних, історико-літературних студіях, дискурсах літературної та

літературознавчої освіти. Також запропоновані висновки можуть застосовуватися в міждисциплінарних дослідженнях, що відображають взаємодію літератури і релігії, літературознавства і богослов'я тощо.

Апробація результатів дослідження. Ключові ідеї та положення дослідження викладено у формі доповідей на всеукраїнських конференціях: VII Міжнародній науковій конференції «Художні феномени в історії та сучасності («Географічний простір і художній текст»)» (16–17 квітня 2021 р., Харків, Україна); Всеукраїнській (з міжнародною участю) науковій онлайн-конференції «Літературний процес: межі толерантності» (8 жовтня 2021 р., Київ, Україна); Всеукраїнській науковій інтернет-конференції студентів, аспірантів, молодих вчених «Українська література в просторі культури і цивілізації» (25–27 лютого 2022 р., Запоріжжя, Україна); VIII Міжнародній науковій конференції «Художні феномени в історії та сучасності» («Дискурс подорожі») (8 квітня 2022 р., Харків, Україна); Всеукраїнській (з міжнародною участю) науковій онлайн-конференції «Літературний процес: Хаос. Апокаліптика. Біфуркації» (28 жовтня 2022 р., Київ, Україна).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 4 наукових публікаціях, із них усі – одноосібні: 3 – статті, опубліковані у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України, 1 – публікація, у якій додатково висвітлено результати дисертації. Наукові результати дисертації повною мірою висвітлено в наукових публікаціях.

Наукові статті, опубліковані у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України

1. Кравченко А. Конструкт молитви у моделюванні ідентичності персонажа (модифікації у прозі О. Забужко, Ю. Іздрика, С. Жадана). *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2022. Вип. 19. С. 54–61. ISSN видання: 2311-2433 (Print). ISSN видання 2412-2475 (Online). DOI статті: <https://doi.org/10.28925/2412-2475.2022.19.7> Вебпосилання на видання: <https://litp.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/584>

2. Кравченко А. О. Загроза війни як чинник актуалізації релігійної ідентичності (за романами О. Забужко і С. Жадана). *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія*. 2022. Вип. 26–27. С. 109–115. ISSN видання: 2226-3055 (Print). ISSN видання: 2415-3168 (Online). DOI статті: <https://doi.org/10.34079/2226-3055-2022-15-26-27-109-115> Вебпосилання на видання: <http://visnyk-filologia.mdu.in.ua/ARHIV-uk/26-27/13.pdf>

3. Кравченко А. О. Релігія в ідентичнісних кризах персонажів прози О. Забужко. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024. Вип. 207. С. 135–140. ISSN видання: 2522-4077 (Print). ISSN видання: 2522-4085 (Online). DOI статті: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2023-207-19> Вебпосилання на видання: <https://journals.cusu.in.ua/index.php/philology/article/view/238>

Публікації, у яких додатково висвітлено наукові результати дисертації

1. Кравченко А. Релігія у структурі ідентичності за романами Сергія Жадана. *Синопис: текст, контекст, медіа*. 2020. Вип. 26(2). С. 32–41. ISSN видання: 2311-259X. DOI статті: <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2020.2.3>
Вебпосилання на видання: <https://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/386>

Особистий внесок здобувача. Робота є самостійною розробкою нової теоретичної проблеми, першою українською теоретичною науковою розвідкою, присвяченою дослідженню релігійної ідентичності як літературної стратегії та застосування її моделі до аналізу й інтерпретації художнього тексту. У дисертації висвітлено власну концепцію та ідеї автора, що дозволили розв'язати поставлені завдання. Робота містить теоретичні та методичні положення, висновки, сформульовані здобувачем особисто, характеризується доречними покликаннями на відповідні джерела, ретельно дібраними основною та дотичною до праці науковою літературою. Використані в дисертації ідеї, положення чи гіпотези інших авторів мають відповідні посилання і використані лише для унаочнення релевантності ідей здобувача.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, кожен із яких містить по три підрозділи та висновки до розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (141 позицій, з-поміж яких 33 – іноземними мовами). Загальний обсяг дисертації становить 188 сторінок, з яких 175 сторінки – основний текст, що відповідає вимогам, встановленим освітньо-науковою програмою Університету Грінченка «Філологія».

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація виконана фаховою українською мовою, текстове подання матеріалу відповідає стилю науково-дослідної літератури.

Дотримання здобувачем академічної доброчесності в дисертації та наукових публікаціях, в яких висвітлено наукові результати дисертації. На підставі вивчення тексту дисертації і наукових публікацій, результатів автоматизованої перевірки на плагіат та їх експертної оцінки, встановлено, що дисертація і наукові публікації виконані самостійно, не містять академічного плагіату, фальсифікації, фабрикації, самоплагіату. Усі використані здобувачем у тексті дисертації власні наукові праці без посилання на ці праці були попередньо опубліковані з метою висвітлення в них основних наукових результатів дисертації та вказані в анотації дисертації.

Відповідність змісту дисертації галузі знань та спеціальності. Зміст дисертації відповідає галузі знань 03 Гуманітарні науки, спеціальності 035 Філологія.

Рішення.

1. Дисертація Кравченко Ангеліни Олександрівни «Художнє моделювання релігійної ідентичності: парадигмальні модифікації в романах і

повістях О. Забужко, Ю. Іздрика, С. Жадана», подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія, є завершеною, самостійною роботою, що містить науково обґрунтовані результати, актуальність, наукову новизну, теоретичне та практичне значення і відповідає п. 6–9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України від 03.02.2017 за № 155/30023.

2. Дисертацію Кравченко Ангеліни Олександрівни та наукові публікації, в яких висвітлено наукові результати дисертації, виконано на належному науковому рівні з дотриманням академічної доброчесності.

3. Кравченко Ангеліна Олександрівна на високому рівні оволоділа науковою методологією, набула теоретичних знань, відповідних умінь, навичок і компетентностей. Здобувач вільно володіє матеріалом.

4. Рекомендувати дисертацію Кравченко Ангеліни Олександрівни на тему «Художнє моделювання релігійної ідентичності: парадигмальні модифікації в романах і повістях О. Забужко, Ю. Іздрика, С. Жадана» до публічного захисту в разовій спеціалізованій вченій раді для присудження А. О. Кравченко ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Головуюча –

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української літератури,
компаративістики і грінченкознавства
Факультету української філології,
культури і мистецтва
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка

Олена БРОВКО

